

УДК 929: 378 (477.8)

Медьеші Діана ст. магістратури історико-філологічного факультету;
науковий керівник – к.і.н., доцент Жив'юк А. А. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м.Рівне)

ОЛЕКСАНДР ДУХНОВИЧ – ВИЗНАЧНИЙ ПЕДАГОГ ТА ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНИЙ ДІЯЧ ЗАКАРПАТТЯ

Анотація. В статті досліджено громадсько-культурну та педагогічну діяльність О. Духновича на Закарпатті. Розкрито його творчо-патріотичну спадщину, як засіб піднесення загальнодемократичного рівня мешканців Закарпаття напередодні і в період революційних подій 1848–1849 рр. Визначено основні форми реалізації ідей народного виховання О. Духновича для всебічного розвитку особистості. Особливу увагу звернено на головні праці О. Духновича «Книжица читальная для начинающих» – буквар, що відкривав русинам шлях до освіти, та «Народну педагогію в пользу училищ и учителей сельских» – перший посібник з педагогіки на території Західної України.

Ключові слова: Олександр Духнович, творчо-патріотична спадщина, принцип природовідповідності, «сини народу», трудове виховання, високomorальна особистість.

Аннотация. В статье исследована общественно-культурная и педагогическая деятельность А. Духновича на Закарпатье. Раскрыто его творческо-патриотическое наследие как средство подъема общедемократического уровня жителей Закарпатья накануне и в период революционных событий 1848–1849 гг. Определены основные формы реализации идей народного воспитания А. Духновича для всестороннего развития личности. Особое внимание обращено на главные труды А. Духновича «Книжица читальная для начинающих» – букварь, открывавший русинам путь к образованию, и «Народную педагогику в пользу училищ и учителей сельских» – первое пособие по педагогике на территории Западной Украины.

Ключевые слова: Александр Духнович, творчески-патриотическое наследие, принцип природосоответствия, «сыны народа», трудовое воспитание, высоконравственная личность.

Annotation. This article studies the social, political and educational activities of A. Duhnovych in Transcarpathia during Carpathian Ruthenia. His creative and patriotic heritage as a means of rising of the general democratic level of Transcarpathian people before and during the events of 1848-1849 is disclosed. The main forms of A. Dukhnovych's ideas of public education realization to

develop a personality are defined. Particular attention is paid to A. Dukhnovych's main works «A reading booklet for beginners» (1847) – ABC, which opened the way to the Rusyns education and «Folk pedagogy in favour of rural schools and teachers» (1857) – the first textbook on pedagogy in Western Ukraine.

Keywords: *A. Dukhnovych, creative patriotic heritage, compliance with the Nature principle, «the sons of the people», labour education, a moral person.*

В цьому році Україна відзначає 211 років від дня народження відомого освітньо-культурного діяча та письменника Олександра Духновича, слова якого «Я русин був, єсм і буду, я родився русином, чесний род свій не забуду...» золотими рядками навіки вписані в історію українського національного руху [1, с. 56–57]. Тому, в нинішній складній суспільній ситуації, пов'язаній з зовнішньою агресією, погляди та діяльність О. Духновича повинні стати прикладом для наслідування українською інтелігенцією.

Історія творчого і життєвого шляху Олександра Васильовича Духновича була об'єктом дослідження багатьох українських і зарубіжних вчених. Зокрема, його літературну та педагогічну діяльність в своїй роботі «Олександр Васильович Духнович: літературно-критичний нарис», яка була опублікована в Ужгороді в 1959 р., досліджував В. Л. Микитась. О. Машталер в праці «Педагогічна і освітня діяльність О. В. Духновича» висвітлив його освітню діяльність, показав педагогічні погляди та світогляд О. В. Духновича, а також визначив роль і місце педагога в історії розвитку народної освіти. Монографія М. Ричалки «О. В. Духнович. Педагог і освітній діяч» (Пряшів, 1959) допомагає краще вивчити, зрозуміти і осягнути життя і творчість Олександра Духновича [2].

Унікальним є нарис Д. Д. Данилюка «Історична наука на Закарпатті (кінець XVIII – перша половина XX ст.)», в якому учений підніс регіональні події до загальноукраїнського значення шляхом показу їх місця і ролі в єдиному історичному процесі. У фондах Педагогічного музею України зберігаються періодичні педагогічні видання та книги II половини XX ст., у яких розміщено статті про життя і діяльність Олександра Васильовича Духновича. Такими є статті С. Горбенко «Ідея народності в українській педагогіці: погляд у минуле на змалі тисячоліть» («Початкова школа», 1999, № 7), Ф. І. Науменко «Матеріалістичні основи дидактики О. Духновича» («Радянська школа», 1963, № 4), Н. Ф. Коваль «Роль учителя в творчій спадщині Олександра Духновича» («Радянська школа», 1978, № 5).

Також було проведено кілька міжнародних конференцій, присвячених дослідженню постаті Духновича та його спадщини. Наприклад, у збірнику «Олександр Духнович: Збірник матеріалів наукової конференції, присвяченої 100-річчю з дня його смерті (1865–1965)» (Пряшів, 1965) вміщено виступи науковців Праги, Братислави, Києва, Берліна, Пряшева, Львова та Ужгорода.

Метою нашої статті є дослідження тих аспектів громадсько-культурної та педагогічної діяльності О. Духновича, які істориками та педагогами Закарпаття недостатньо висвітлені в ХХ ст.

Педагог, письменник і громадсько-культурний діяч Олександр Духнович народився в селі Тополя на Пряшівщині (нині територія Словаччини) в 1803 р., помер у 1865 р. у м. Пряшеві. В Ужгороді він закінчив гімназію (1821 р.) та духовну семінарію (1827 р.). Згодом педагог працював домашнім учителем, службовцем у єпископській канцелярії, був священиком і каноником, викладав руську мову в Пряшівській гімназії. На Пряшівщині О. Духнович активно включився в політичну, громадську та освітню діяльність і разом з прогресивними діячами того часу виступав за визволення українського народу Закарпаття від національного гніту, за поширення освіти і школи, за навчання і виховання дітей їхньою рідною мовою. Цьому сприяло піднесення загальнодемократичного і національно-культурного рівня населення Закарпаття напередодні і в період революційних подій 1848–1849 рр., коли мало місце сильне соціальне, політичне та національно-культурне гноблення русинів в Угорщині [3, с. 71].

Уся громадсько-культурна діяльність педагога була спрямована на те, щоб закарпатські русини «оставили глибокий сон». Як громадсько-культурний діяч і очевидець угорської революції 1848–1849 рр. О. Духнович не міг не висловити свого ставлення до неї. Йому як духовній особі взагалі було неприйнятним будь-яке насилля, а тим більше збройне, тому він однозначно засудив угорську революцію. Відомо, що керівники угорської революції заперечували право неугорських народів на самовизначення, а самого Духновича переслідували, бо він відстоював національні інтереси закарпатських русинів, піклувався про підвищення їхньої національної самосвідомості. І, як результат, 27 квітня 1849 р. О. Духновича було заарештовано угорськими революційними властями. Звільнили його з-під арешту 5 травня 1849 р. Основним девізом О. Духновича в громадсько-культурній діяльності були слова: «Отечеству своему верным буди. Отечество бо есть тебе колыбель, оно будет и гробом твоим, кто отечество свое не почитает, той сирота есть, без отца, без матери» [4, с. 60]. Письменник закликав шанувати своїх предків, любити рідну землю та боротись за національну гідність.

З метою поширення патріотичних ідей засобами друкованого слова він заснував у 1850 році «Литературное заведение Пряшевское», яке два роки об'єднувало 72 представників закарпатської інтелігенції. Під керівництвом О. В. Духновича товариство розгорнуло активну громадсько-культурну та літературно-видавничу діяльність. Він написав кілька навчальних книг, зокрема: посібник з історії (1831 р.), «Книжица читальная для начинающих» (1847 р.) – буквар, який витримав кілька видань; «Поздравление Русинов» в 1850, 1851, 1852 рр., «Сокращенная грамматика письменного русского

языка» (1853 р.) – підручник з російської мови; «Краткий землепис для молодых русинов» (1851 р.) – підручник з географії для народної школи, а в 1862 р. – «Івана Хрестителя» для матеріальної підтримки дітей малозабезпечених сімей та інші. Взагалі за два роки було ним видано 12 книг, а також засновано при товаристві краєзнавчий музей [5, с. 45].

Буквар О. Духновича, що відкривав русинам шлях до освіти, був укладений таким чином, що ним могли користуватися не лише діти, а й дорослі, які в основній масі були неписьменними. Поява в центрі Європи подібного видання, в якому були викладені демократичні погляди на освіту, навчання й виховання, була на той час визначною подією у розвитку прогресивної педагогічної думки. Адже «Книжица читальная для начинающих» побачила світ раніше, ніж «Букварь южнорусский» Т. Шевченка (1861 р.) і «Читанка для малих дітей» М. Шашкевича, яка вийшла у Львові в 1850 р. [6, с. 128]. Великою заслугою О. Духновича як народного педагога було й те, що в своїй педагогічній теорії він глибоко, логічно і доступно обґрунтував ідею народного виховання в її найбільш прогресивному розумінні. Він сприяв відкриттю народних шкіл, бібліотек, музеїв, виданню книг рідною мовою, підготовці навчальних посібників для народних учителів, ставлячи благородну мету – звільнити населення від неосвіченості й темноти, «...отворить ему врата жизни» в майбутнє з тим, щоб трудовий люд мав змогу «пользоваться правом человечества и участвовать во избранный удов законодательства...» [7, с. 21]. Головне завдання, на думку педагога, формування нового покоління «синів народу», здатних до активного культурного й політичного перетворення суспільних і соціальних умов життя простого народу мирним шляхом. Людина не зможе бути добродісною, якщо не буде вихована на ідеях, які спонукають її діяти для загальної користі, спільного блага. Тому дитині змалку потрібно постійно вселяти думку про громадські справи, пробуджувати в учнів почуття патріотизму, народності й гуманізму. Таку ідею виховання міг пропагувати тільки видатний педагог, який створив прогресивну педагогічну теорію. І в якому б значенні не вживав О. Духнович поняття «гуманність» («человеколюбие», «людокость», «человечество в гражданской жизни»), воно завжди в нього, як і в Я. Коменського, Й. Песталоцці, пов'язане зі всебічним розвитком людини як метою виховання, яка може бути досягнута тільки в результаті свідомої і систематичної виховної роботи батьків і вчителів [8, с. 43].

Спадщина Олександра Васильовича Духновича надзвичайно велика і багатогранна. Він залишив глибокий слід на ниві літератури, філософії, історії, педагогіки. Одна з основних заслуг О. Духновича перед сучасниками полягає в тому, що він заклав основи передової педагогічної думки і був автором уперше систематизованих упорядкованих посібників з педагогіки для батьків і сільських учителів та підручників для навчання дітей рідною мовою, а своєю невтомною працею привернув увагу тодішньої передової

інтелігенції до питань шкільної освіти. Як просвітитель демократичного напрямку, О. Духнович зумів переконати багатьох в тому, що активізація національно-історичної діяльності русинського населення Підкарпатської Русі повною мірою залежить від поширення освіти серед народу, виховання молоді в душі доброчесності, шанування національної гідності. Своєю особистою будительською діяльністю він активізував інтелігенцію тодішнього Підкарпаття, особливо її молодшу генерацію, до активної патріотичної діяльності [9, с. 57].

Заперечуючи революцію як шлях суспільного розвитку, О. Духнович покладав усі надії на науку, освіту, школу, які розглядав як «єдиний засіб і шлях до майбутнього щастя народу». О. Духнович вважав, що метою виховання є формування людини – громадянина і патріота. Сутність виховання він бачив у реалізації принципу природовідповідності, тобто в тому, «що людські сили, тілесні та духовні, дані від природи, з молодості... зберігати та удосконалювати» [10, с. 26]. Серцевиною виховання педагог вважав формування високоморальної особистості.

Проблему виховання і навчання дітей О. Духнович вирішував на основі того передового досвіду, який був набутий педагогічною думкою до нього, а особливо під впливом педагогічних ідей Г. Сковороди та Я. Коменського. Кінцевою метою виховання О. Духнович вважав розвиток людини, яка живе суспільними інтересами, прагне до істини і правди, добра і людяності, поєднує інтереси всього людства з інтересами свого народу і своїми особистими. Відповідно до змісту морального виховання О. Духнович розробив і його методику. Найбільш ефективними засобами морального впливу на особистість він вважав роз'яснення, навіювання, переконання, особистий приклад учителів і батьків, заохочення, а також покарання, хоча проти останнього різко виступав, наголошуючи, що воно може застосовуватися лише у виняткових випадках.

Велику роль у формуванні людини педагог відводив трудовому вихованню. Він підкреслював, що діти, виховані в праці, ставши дорослими, легко прилучатимуться до різних ремесел, зможуть взяти від природи її блага, розумно знаходити засоби до існування, бути бережливими [11, с.113–114].

Педагогіка О. Духновича була педагогікою активної боротьби за вдосконалення людської особистості, за перебудову існуючих суспільних відносин, за створення справедливого суспільного ладу на землі. В цьому і полягає прогресивний характер педагогічних ідей О. Духновича. Його спадщина і сьогодні представляє значну історично-педагогічну і науково-пізнавальну цінність. Вченому належить вагоме місце в вітчизняній історії педагогіки. О. Духнович – це натхненник нової поетичної плеяди, корифей педагогічної думки і школи XIX століття, спадщина якого надихає на здійснення ідей народної педагогіки на сучасному етапі.

З проведеного дослідження можна зробити висновок, що Олександр Духнович у своїх педагогічних ідеях стояв на позиціях традиційного українського просвітництва, вважаючи, що за рахунок поширення освіти можна значно поліпшити суспільство.

Педагог вважав, що виховання має враховувати природу дитини. Він закликав учителів, батьків глибоко вивчати природні особливості дітей, виявляти сили, надані їм природою, і, не чинячи опору, сприяти всебічному їхньому розвитку. Серцевиною педагогіки О. Духновича є ідея народності, яка полягає в тому, щоб виховувати в дітях людяність, людинолюбство, добротинність. Педагог вважав, що у процесі навчання діти мають засвоювати реальні знання.

Як справжній патріот та громадсько-культурний діяч, О. Духнович шукав засобів, за допомогою яких можна не тільки зберегти національну самобутність корінного населення Закарпаття, а й стати великим народом. Такими засобами, на його думку, могли стати культурні заклади: школи, музеї, літературні товариства. А звідси – шлях до поліпшення суспільних і людських стосунків у світі, надія педагога на кращу майбутність людства, яку він пов'язував не з революційним перетворенням життя, а з інтелектуальним, культурним і моральним удосконаленням підростаючих поколінь.

Олександр Духнович зостався в історії українознавства передусім як невтомний трудівник на ниві просвітництва і громадсько-культурної праці. Справедливо можна зауважити, що Духнович, безперечно, належить до людей всеукраїнського виміру, він саме в цьому вимірі жив, творив і залишається для нас не для того, аби згадати це високе ім'я з нагоди ювілею. Такі постаті, як О. Духнович, важливі для нинішніх і майбутніх поколінь саме тому, що на прикладах їхнього життя і діяльності маємо вчитися безкорисливо служити найвищим ідеалам рідного народу.

1. Станко О. «Затаїти правду не сміючи...» [Текст]: урок, присвячений 200-річчю з дня народж. Олександра Духновича / О. Станко // Дивослово. – 2003. – № 11. – 72 с.
2. Національна академія педагогічних наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/oleksandr_duhnovic/ (29.10.2014).
3. Духнович Олександр Васильович [Текст] // Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагогі / під заг. ред. А. М. Бойко. – К., 2004. – 99 с.
4. Карпатський будитель [Текст] : до 210-річчя від дня народження О. В. Духновича (1803–1865) // Календар знаменних і пам'ятних дат. – 2013. – № 2. – 83 с.
5. Ходанич П. Олександр Духнович і педагогічні товариства на Закарпатті в XIX столітті [Текст] / П. Ходанич // Шлях освіти. – 2006. – № 1. – 50 с.
6. Артемова Л. В. Педагогіка Олександра Духновича [Текст] / Л. В. Артемова // Історія педагогіки України / Л. В. Артемова. – К., 2006. – 160 с.
7. Віднянський С. Славний будитель закарпатських русинів-українців [Текст] : до 200-річчя з дня народж. Олександра Духновича // Історія України. – 2003. – № 15. – 35 с.
8. Євтух М. Видатний український педагог і просвітитель [Текст] : 195 років від дня народж. О. Духновича [Текст] / М. Євтух // Шлях освіти. – 1998. – № 2. – 50 с.
9. Надім'янова Т. Науково-педагогічна діяльність

закарпатських будителів [Текст] : Духнович О. В. / Т. Надім'янова // Культурно-просвітницька діяльність закарпатських будителів у ХІХ столітті : монографія / Т. В. Надім'янова; ДДПУ ім. І. Франка. – Дрогобич, 2008. – 132 с. **10.** Сікорський Д. Виховний аспект посібників О. Духновича [Текст] / Д. Сікорський // Мандрівець. – 2000. – № 3–4. – 40 с. **11.** Зубрицький М. Олександр Духнович – педагог і будитель закарпатських русинів [Текст] / М. Зубрицький // Молодь і ринок. – 2011. – № 4. – 124 с.